

“تحقق الصحابة من ضبط الرواة أسبابه ووسائله”

SAHABENİN RAVİLERİN ZABTI KONUSUNDA YAPTIKLARI (SEBEPLERİ VE YOLLARI)

Muhammed Avde Ahmed el-Hûrî
Çev.: Mustafa KARABACAK

ملخص

قمت في هذا البحث بدراسة عناية الصحابة رضوان الله عليهم واهتمامهم بضبط الرواة ، وجاء هذا البحث ليُقف مع الاسباب التي دعت الصحابة الى الاعتناء بالضبط ووسائلهم التي اتبعوها في ذلك ، مما يظهر سبقهم رضوان الله عليهم في تعديد قواعد حفظ حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يلحقه زيادة أو نقص ، فتبين في الدراسة تنوع الاسباب التي حملت الصحابة على التأكد من الضبط سواء لامتنالهم الأمر القرآني بالتثبت من الأخبار ، أو حرصهم على حفظ السنة النبوية ودفع التساهل في نقلها ، أو خشيتهم من نسيان الراوي، أو خطئه لا تعمد الكذب ، أو التأكد من ضبط من خالف علمه علما تلقاه الصحابي مباشرة من رسول الله صلى الله عليه وسلم ، كما تبين تنوع الوسائل التي اعتمدها لمعرفة ضبط الراوي :كالرجوع لمصدر الخبر مباشرة أو قياس ضبط الراوي بضبط الثقات ، أو شهادة الثقة و حلفه ، أو بمقارنة المحفوظ للمكتوب ، أو العكس ، أو بالاختبار .

الكلمات الدالة : الضبط ، الصحابة ، الحديث .

Öz

Bu çalışmada sahabenin ravilerin zabtına verdiği önem incelenmiş, onların zabta önem verme sebepleri ile bu konudaki metodları üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışma hadislerin zabtı konusunda sahabenin ortaya koyduğu eksik ve fazla rivayetlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunacağı amaçlanmıştır. Bu çalışmada sahabenin zabtını te'kid için değişik yolların ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar da şunlardır: Haberi araştırmak için Kur'anî emre uymaları, Sünneti Nebeviyyeyi koruma hırsları bu konuda gevşekliğe hoşgörülü davranmamaları, ravinin hatasından veya yanlış yazma ihtimalinden dolayı yalana güvenmemeleri, kendi bilgisine aykırı bir rivayet söylendiğinde ravinin zabtını te'kid için doğrudan Hz. Peygamber'e müracaattır. Yine bu çalışmada ravinin zabtını bilmek için sahabenin dayandığı yollar tespit edilmeye çalışılmıştır: Doğrudan kaynağa müracaat, sikanın muvafakatı, sikanın şahadetini veya yemini ile, ezberindeki yazılı metinle veya yazılı metindeki ezberindeki ile kıyaslama ile veya da bir başkasının haber vermesiyle ravinin zabtını bilme.

Anahtar Kelimeler: Zabt, Sahabe, Hadis.

SUNUŞ

Hamd Âlemlerin rabbi olan Allah'a aittir. Salât ve selam ise peygamberlerin efendisi Muammer'e (s.a.v.) âline, ashabına ve kıyamet gününe kadar ona güzel bir şekilde tabi olanların üzerine olsun.

Rasûlullah (s.a.v.) ümmetini, kendisinden sonra gelecek yalancılara uyma ve onların rivayetlerinin kabul edilmemesi hususunda uyarılmıştır. Çünkü, Rasûlullah'a (s.a.v.) karşı yalan başkasına karşı yalan gibi değildir. Bundan dolayı muhaddislerin durumlarına bakmak, söz nakledenlerin işlerini araştırmak, mühlidlerin dini bozma gayretlerinden şeriatı korumak dini tedbir olarak gereklidir.¹ Allah bu dinin korumasını üzerine alınca rivayet ve dirayet ilkelerini bu amaçla koymuştur. Sahabe de rivayet ve dirayet olarak hadis rivayetinde temel taşdır. Bundan dolayı bu çalışmada, rivayetlerin zabtında sahabenin etkisi, onları bu konuda araştırmaya sevkeden sebepler ve dayandıkları metotlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu amacı gerçekleştirmek için başta Kütüb-i sitte olmak üzere konu ile ilgili bütün rivayetlere müracaat edildi. Bu eserlerden tahliller ve sonuçlar çıkarmada da yararlanılmıştır.

Bu araştırma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş: Zabıtın tarifi ve ravinin zabıt yolları

- 1.Bölüm: Hz. Peygamber'in ravinin zabıtını bilme yollarını koyması,
- 2.Bölüm: Hadis zabıtına sahabenin önem verme sebepleri,
- 3.Bölüm: Sahabenin zabta uyguladıkları yollar.

Sonuçta: Ulaştığım sonuçların en önemlilerinin belirtildiği kısım.

GİRİŞ:

1.ZABTIN TARİFİ:

Zabıt sözlükte, hiçbir zaman kendisinden ayrılmayan bir şeyin gerektirdiğidir.² İbn Kesir ise zabıtı şöyle tarif eder: "Zabıt ilimde tedbirden ibarettir. Bunun da iki yönü vardır; işitme anında onu anlama daha sonra da onu korumaktır. Anlamı olmayan ses gibi bir şey işitilse, gerçekte de bu sesin ne anlama geldiği bilinmese zabıt edilmiş olunmaz. Yine işitme ve anladıktan sonra şüphe edilse zabıt edilmiş

*Bu Makale Ulûmü'l-Şerîa ve'l-Kânûn adlı dergide yayınlanmıştır. Cilt, 37, Sayı 2/2010.

**Yermük Üniversitesi, Şeriat Fakültesi, İrbid, Ürdün.

***Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis ABD Öğretim Üyesi. e-posta: mustafa-fakarabacak@aksaray.edu.tr

¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 35. Onun bu sözünde şu hadise bir işaret vardır: "Âhir zamanda decaller ile yalancılar ortaya çıkacaktır. Onlar size, sizin ve atalarınızın işitmediği hadisler getireceklerdir. Onlardan sakının. Yoksa sizi saptırırlar ve fitneye düşürürler." Müslim, *es-Sahih*, el-Mukaddime, 7.

² el-Ferâhidî, *el-Ayn*, VII, 23.

olunmaz. Bundan dolayı zabta asıl olan işitme ve anlamının tam olmasıdır. Bunun için yaratılış gereği hatası, hoşgörüsü fazla olanın verdiği haber zabtın birinci kısmının olmaması nedeniyle delil olmaz. Bundan dolayı tanınmayanın rivayeti eksiktir. Çoğunluğa göre zabtın gerektirdiği ravinin zabt yönünden tanınmasıdır. Çünkü mana ile haberi nakletmek caizdir. İşittiği zaman anlamadan veya ezberlemeden önce rivayetiyle anlamı değiştirme şüphesi vardır. Bu şüpheden dolayı sahabenin çoğunda mana ile rivayet azdır.”³ İbn Hacer der ki: “Zabt, zabtu’s-sadrdır ve o da rivayetleri ezberleyerek öğrenen kimsenin bu rivayetleri ezberden aktarabilecek derecede ezberlemesidir. Zabtu kitab ise, hadisleri yazarak öğrenen kişinin bunları yanlış yazması, ardından aslıyla karşılaştırdıktan sonra her türlü değişiklikten koruyarak rivayet etmesi anlamına gelir.”⁴

Zabta şunun bilinmesi gerekir ki, işitme veya kitabet yoluyla elde edilen rivayetler başkasına aktarınca kadar muhafaza edilmelidir.

2. ZABTI BİLMENİN YOLLARI

Hadis tenkitçileri, râvilerin zabtını bilmek ve zabt ile ilgili hükümlerden yola çıkarak bazı kaideler koydular. Bu kaidelerin esası İmam Şâfiî’nin şu sözüdür: “Herkesi ilgilendirmeyen özel haberler delil olmaz... Hadisi ezberleyenler bir hadis üzerinde birleşmişlerse sözlerine itibar olunur.”⁵ İmam Müslim ise şöyle demektedir: “Hadis rivayet edenin hadisnin reddedilme alameti, hadis ehlinden bir başkasının rivayetine aykırı olması veya uygun olmaması veya da uygun olmama şüphesi taşımasıdır.”⁶

İmam Şâfiî ve İmam Müslim’in her birinin ravinin zabtını bilme yolları vardır: “Ravinin zabt ve itkanla bilinen sika ravilerin rivayetlerine mana ile de olsa uygunsa veya genellikle uygun nadiren aykırı ise o raviyi zâbit olarak biliriz. Şayet çoklukla zabtıyla bilinen sika ravilere muhalifse rivayetlerini hüccet olarak kullanmayız.”⁷

Ravinin zabtını bilme yollarından birisi de imtihandır. Bununla ilgili Sehâvî şöyle demektedir: “Zabt aynı zamanda o konudaki rivayetleri karıştırarak imtihan ile de bilinir.”⁸

3.SAHABE ADALETE DEĞİL DE ZABTA MI ÖNEM VERDİ?

Bu çalışma sahabenin adaletini değil de; ravinin zabtına önem verdiğini beyan

³ İbnü'l-Esir, *Câmiu'l-Usûl*, I, 72- 73.

⁴ İbn Hacer, *Nüzhetu'n-Nazar*, s. 69.

⁵ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 369- 370.

⁶ Müslim, *es-Sahîh*, el-Mukaddime, Giriş, I, 4.

⁷ İbnü's- Salah, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 106.

⁸ es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, I, 302.

içindir. Çünkü sahabe asrı Rasûlullah'ın (s.a.v.) haber verdiği gibi, asırların en hayırlısıdır. Allah ve Rasûlünün sahabeyi ta'dili de bilinmektedir. Onların hadis rivayetinde unutmama ve hatadan dolayı söze yalan karışma ihtimalinden korktukları için çok hadis rivayet etmeye cesaret edememişlerdir. Aksine Rasûlullah'tan (s.a.v.) rivayetten kaçınmışlar ve bunun böyle olduğunu belirten rivayetler de çoktur.

BİRİNCİ BÖLÜM

RASÛLÛLLAH, RAVİNİN ZABTINI BİLME YOLLARINI BELİRLEMİŞTİR.

Rasûlullah'tan (s.a.v.) gelen hadislerden ravinin zabtını keşfetmenin yollarını bilmek mümkündür. Bunlardan bazıları şunlardır:

1.Ravinin zabtını bilmek hadisin kaynağına müracaat ile olur.

Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayet edilen bir hadis bunu ortaya koymaktadır: Abdullah'ın belirttiğine göre ona Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: “*Ey Abdullah! Senin gündüzleri oruç tuttuğun, geceleri namaz kıldığın bana haber verilmedi mi zannediyorsun?*” Abdullah, “Haber verildi Ey Allah'ın Rasûlü!” dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Böyle yapma! Bazen oruç tut bazen tutma. Geceleri bazen kalk bazen de uyu. Muhakkak ki vücudunun senin üzerinde hakkı vardır...*”⁹

Bu hadise bakarak ravinin zabtını anlamak mümkündür. O da haber nakledenle olayı yaşayanın yan yana gelmesidir. Bununla ilgili olarak Hafız İbn Hacer şöyle demektedir: “Rasûlullah'ın (s.a.v.) “*Bana senin şöyle şöyle yaptığının haber verilmediğini mi zannediyorsun?*” sözü ile ilgili hüküm ancak Abdullah'ın kabul etmesinden sonra gerçekleşir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) sadece haberle yetinmedi ve bu haberle ilgili nakledenin muttali olamadığı bir şart koşmuş olması ihtimalinden dolayı Abdullah ile karşılaşınca onun onayını istemiştir.”¹⁰ Aynî şöyle demiştir: “Bunun anlamı; sübûtu kesin olan bir işi ikrar etmek için muhatabı kabule teşvik etmektir.”¹¹

2.Ravinin zabtını bilmek sikanın muvafakatıyla olur

Fâtıma binti Kays'ın rivayet ettiği Temim ed-Dârî hadisinde bu yol kullanılmıştır. Fâtıma binti Kays şöyle demektedir: Rasûlullah'ın (s.a.v.) müezzinini insanları topluca namaz için çağırdığını işittim ve mescide gittim. Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber namaz kıldım. Ben namazda cemaatin arkasında kadınlar safında idim. Rasûlullah (s.a.v.) namazı bitirince minbere oturdu ve gülüyordu. Buyurdu ki: “*Herkes namazgâha gelsin.*” Sonra toplanan insanlara “*Sizi niçin topladığımı biliyor musunuz?*” dedi. Dediler ki: “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.” Rasûlullah (s.a.v.)

⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, Savm, 55, Nikâh, 89.

¹⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 38.

¹¹ el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, V, 506.

şöyle buyurdu: “Allah’a yemin olsun ki ben sizi, müjde vermek veya korkutmak için toplamadım. Ben sizi topladım çünkü Temim ed-Dârî Hıristiyandı, geldi bey’at etti ve Müslüman oldu. Benim size daha önce anlattığım Mesih Deccâl’a uygun bir olay anlattı. Anlattığına göre Mesih Deccâl otuz kişi ile gemiye bindi...”¹²

Rasûlullah’ın (s.a.v.) “Benim size daha önce anlattığım Mesih Deccâl’a uygun bir olay anlattı” sözü ravinin sikaya muvafakatına delildir. Bu da onun rivayetinde zabtına delildir. Allah daha iyisini bilir.

3.Ravinin zabtını bilmek sikanın şehadetiyle olur

Bu yol Ebû Hureyre’nin rivayetinden anlaşılmaktadır. “Rasûlullah (s.a.v.) ikinci rekatta selam verince sahabeden birisi (Zülyedeyn) şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasûlü! Namaz mı kısaltıldı yoksa unuttun mu?” Rasûlullah “Zülyedeyn (iki eli olan kişi) doğru mu söyledi” dedi. İnsanlar da “Evet” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) kalktı son iki rekâtı da insanlara kıldırdı sonra selam verdi. Sonra tekbir getirdi. Sonra da daha önce yaptığı gibi veya daha uzun secde yaptı.”¹³

Bu hadisten anlaşıldığına göre Rasûlullah (s.a.v.), Zülyedeyn’in zabtından diğer sahabilerin de muvafakatiyle emin oldu. İbn Teymiye şöyle demektedir: “Ravinin hafızasının zayıf olmasından endişe ediliyorsa, rivayet ettikleri de farklı iki yönden adil iki raviden rivayet ediliyorsa biri diğerini tamamlar. Bu her birisi ezberler bir birlerinin rivayetlerine de aykırı rivayette bulunmazlarsa delil olur. Bundan dolayı da Rasûlullah (s.a.v.), Zülyedeyn’in sözüne başkalarının şahadetliğini gerekli görmüştür.”¹⁴

4.Ravinin zabtını bilmek sikanın yeminiyle olur

Bu yol Enes b. Malik’in rivayetinde görülmektedir. Enes b. Malik şöyle dedi: “Rasûlullah’a (s.a.v.) bir şey sormaktan nehyedildik. Medine dışından birinin gelip de soru sorsun da biz de dinleyelim, derdik. Dışardan birisi geldi ve şöyle dedi: “Ey Muhammed! Elçin bize geldi ve sen ona Allah’ın seni peygamber olarak gönderdiğini söylemişsin.” Rasûlullah (s.a.v.) “Doğru söylemiş” dedi. Bedevî “Semâyı kim yarattı” dedi. Rasûlullah (s.a.v.) “Allah” dedi. Bedevî “Yeryüzünü kim yarattı” dedi. Rasûlullah (s.a.v.) “Allah” dedi. Bedevî “Bu dağları kim dikti ve bunlarda istediğini kim yaptı” dedi. Rasûlullah (s.a.v.) “Allah” dedi. Bedevî “Gökyüzünü ve yeryüzünü yaratan ve dağları diken Allah mı seni elçi olarak gönderdi” dedi. Rasûlullah (s.a.v.) “Evet” dedi. Sonra Bedevî, namazın, orucun, zekatın ve haccın farziyetinden soruyor ve her seferinde şöyle diyordu: “Seni gönderen Allah mı böyle emretti? Rasûlullah (s.a.v.) da “Evet” diyordu.”¹⁵

¹² Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Melâhim, 15; Ayrıca bkz. Müslim, *es-Sahîh*, Fiten, 24.

¹³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, Salât, 88, Ezân, 69, Sehv, 4,5, Edeb, 45, Ehbâru'l-Ehâd, 1.

¹⁴ el-Aynî, *el-Umde*, IV, 433.

¹⁵ Müslim, *es-Sahîh*, İmân, 10, 11

Bedevînin sözlerine karşı Rasûlüllah'ın (s.a.v.) yemin etmesi, gönderdiği elçinin işlerini onaylaması sikanın yemin etmesinin caiz olduğunu gösterir. Bu hadisten çıkarılan hükümlerle ilgili olarak Aynî şöyle demektedir: “Burada kesin bilgi için haberi yeminle onaylamak vardır.”¹⁶

İKİNCİ BÖLÜM

SAHABENİN HADİS ZABTINA ÖNEM VERME SEBEPLERİ

Sahabenin hadis zabtına önem vermesinin birçok sebebi vardır. En önemlileri şunlardır:

1.Haberi tesbitte Allah ve Rasûlü'nün emrine doğrudan icabettir.

Allah şöyle buyurdu: “Ey İman edenler! Fasık birisi size haber getirdiğinde onu araştırın. Böyle yapmazsanız bilmeden bir topluluğa zarar verirsiniz de sonra pişman olursunuz.” el-Hucurât, 49/6.

Hâfız İbn Kesîr tefsirinde bu âyet hakkında şöyle demektedir: “Allah ihtiyaten fasıkın getirdiği haberin araştırılmasını istemektedir. Çünkü onun yalancı ve hata etme ihtimali vardır. Dolayısıyla sözün doğruluğunu araştırmadan hüküm veren onun yalan ve hatalı olma ihtimali olan sözüne uymuş olur.”¹⁷

Şüphesiz sahabe Allah Azze ve Celle'nin emirlerine en fazla uyan ve ona itaat edenlerdir.

2. Sahabenin Sünneti Nebeviyyeyi korumaktaki hırsları ve ondaki gevşekliği hoş görmemeleri.

İmam Zehebî'nin belirttiği gibi, Şeyhân yani Ebû Bekir ve Ömer bu ilkenin ilk koyanları olarak görülmektedir. Zehebî Ebû Bekir hakkında şöyle demektedir: “... Ebû Bekir'in amacı haberi tespit ve araştırmaktır. Yoksa rivayet kapısını kapatmak değildir. Ninenin mirastaki durumu sorulunca Kur'an'da da bu konuda bir hüküm bulamadı ve bu konuda sünnette bir hüküm var mı diye sordu. Sahabi bu konudaki hükmü bildirince ve başka bir sahabi de bunu onaylayınca, Ebû Bekir, haricilerin dediği gibi “Kur'an bize yeter” demedi.”¹⁸

Zehebî, Ömer hakkında ise şöyle demektedir: “Ebû Hafs gibisi nerede? Ömer gibisi evrende var mı? Ömer, rivayeti doğrulamakta muhaddislere yol gösterdi. Şüphe ettiğinde haber-i vahid konusunda ihtiyatlı davranırdı. Cerîr, Ebû Nadr'dan onun da Ebû Saîd'den rivayet ettiğine göre Ebû Mûsâ, Ömer'e kapının arkasından üç defa selam verdi... Ömer, başka bir arkadaşının sözü ile Ebû Mûsâ'nın rivayeti ni onaylattı... Ömer, hadis rivayet edenin hata etmesinden korktuğundan sahabe-

¹⁶ el- Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, II, 31.

¹⁷ İbnu Kesîr, *Tefsîr*, IV, 226.

¹⁸ ez-Zehabî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, I, 3.

nin, Rasûlullah'tan (s.a.v.) rivayeti azaltmalarını isterdi. İnsanların Kur'an yerine hadisle meşgul olmalarını da istemezdi."¹⁹

Ömer, Ebû Mûsâ'ya olan tavrını ona şöyle diyerek açıklamaktadır: "Ben seni yalancılıkla itham etmiyorum. Fakat Rasûlullah'tan (s.a.v.) hadis rivayet etmek önemli bir iştir."²⁰

İbn Abdülber, Ömer'in yaptığı davranışla ilgili olarak şöyle demektedir: "Ömer'in yaptığı, Rasûlullah'ın (s.a.v.) sevinçli ve kızgınlık anında söylediğine yalan karışma veya da bilgi azlığı sebebiyle kaynağa müracatı bir ihtiyatı tedbirdir. Ömer'in bu davranışı haberin Rasûlullah'a (s.a.v.) ulaştığından korkulduğunda haberi getiren kişinin durumu da bilinmiyorsa araştırmak gerekir. Ebû Mûsâ, Ömer'in yanında adaletle bilinmesine rağmen araştırmamanın asıl olduğunu göstermek için böyle yapmıştır."²¹

İbn Teymiyye şöyle demektedir: "Ömer, Ebû Hureyre'den hadis duyar ve hadis hakkında sorular sorar ve onu rivayetinden men etmediği gibi azarlamazdı da. Ömer, rivayet konusunda insanların dikkatli olmasını, cesaretli olmamasını severdi. Bundan dolayı, Ebû Mûsâ ümmetin ittifakla büyüklerinden ve güvenilir kişilerinden olmasına rağmen Ömer, ondan rivayetini bir başkasının muvafakat etmesini istedi."²²

3. Sahabenin raviyi yalanla itham etmeyerek onun hata etmesinden korkması

Âişe, İbn Ömer'in "Ölü geride kalanların ağlamasıyla azap görür" sözünü duyunca şöyle dedi: "Hayır, Allah'a yemin olsun ki, Rasûlullah (s.a.v.) böyle bir şey demedi. Fakat o şöyle dedi: "Kafir kişiye ailesinin kendisine ağlamasıyla Allah azabı artırır." ... Bu konuda Kâsım b. Muhammed dedi ki: "Ömer ve İbn Ömer'in sözü Âişe'ye ulaştığında şöyle dedi: Siz bana yalancı olmayan ve yalancılıkla itham edilmeyen iki kişiden rivayet ediyorsunuz. Fakat kulak bazen yanılır."²³

4. Sahabenin doğrudan Rasûlullah'tan (s.a.v.) aldığına muhalif başka bilgi geldiğinde onun doğruluğunu te'kid.

Sahîh-ı Buhârî'de Ömer b. Hattâb'ın Hişam b. Hakîm ile rivayeti bu konuda asıl kabul edilmiştir. Ömer şöyle demektedir: Rasûlullah (s.a.v.) hayattayken Hişam b. Hakîm b. Hızâm'ı Furkan sûresini okurken işittim. Okumasına dikkat ettim, Rasûlullah'ın (s.a.v.) bana okumadığı farklı harflerle okuyordu. Neredeyse üzerine atılacaktım namazı bitirinceye kadar sabrettim. Sonra rida'sından yakalayıp "Senden dinlediğim bu sureyi sana kim öğretti?" diye sordum. "Bunu bana, Rasûlullah

¹⁹ ez-Zehabî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, I, 6.

²⁰ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Edeb, 127, 128. el-Elbânî bu hadise "sahîh demiştir.

²¹ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, III, 200.

²² İbn Teymiyye, *Mecmû'ul-Fetâvâ*, IV, 536.

²³ Müslim, *es-Sahîh*, Cenâiz, 23.

(s.a.v) öğretti" diye cevap verdi."Yalan söylüyorsun! Zira Rasûlullah (s.a.v) bu sûreyi bana, senin okuduğundan farklı öğretti" dedim.O'nu alıp, Hz. Peygambere götürdüm. O'na, "Bunu, Furkan suresini sizin bana öğrettiğinizden farklı bir harf üzere okurken işittim" diye şikayet ettim. Rasûlullah(s.a.v.) O'na "Ey Hişam oku bakayım" dedi.O da kendisinden işittiği şekilde okudu.Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.), "Bu sûre bu şekilde indi" buyurdu.Sonra bana "Ey Ömer, sen oku bakayım" dedi. Ben de bana öğrettiği şekilde okudum.Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), "Bu sûre bu şekilde de nâzil oldu. Bu Kur'an yedi harf üzerine nazil oldu. Hangisi kolayınıza geliyorsa onu okuyun!" buyurdu.²⁴

Ömer, Rasûlullah'dan (s.a.v.) işittiği bir habere aykırı bir bilgi işitince bilgisine muhalif olanın zabtını denemek istedi. Zabtını bilmek için de doğrudan kaynağa gitti. Rasûlullah (s.a.v.) da bu bilgiyi doğruladı.

İbn Hacer şöyle der: "Ömer, iyiliği emretmekte dikkatli idi. Zannetti ki Hişam doğruya muhalefet etti. Rasûlullah (s.a.v.), Hişam'ın yaptığını reddetmedi ve onu serbest bıraktı. Ömer'in "Yalan söyledin" sözü ya zanni galibe itlak olunur veya da bundan kasıt hata ettin, anlamındadır. Çünkü Hicaz Ehli 'الکذب' kelimesini hata anlamında kullanıyordu. Ömer, Hişam'ın "Rasûlullah (s.a.v.) onu bana okudu" sözünden Hişam'ın hata ettiğini çıkarmıştı. Çünkü önce kendisi, Hişam ise daha sonra İslama girmişti. Ömer, kendi okumasının daha doğru olmamasından korkmuştu. İki okuyuştaki ihtilaf sebebi ise Ömer bu okuyuşu önceden duymuş ve bundan ayrı bir okuyuşta duymamıştı. Hişam ise Fetih günü Müslüman olanlardandı. Rasûlullah (s.a.v.) Hişam'a, en son nâzil oluş şekliyle okudu. Buradan da ikisi arasında ihtilaf çıktı."²⁵

5. Sahabenin Rasûlullah'ın (s.a.v.) ikazına muhatap olmaktan korkmaları

"Kim benden bir söz rivayet ederse, onun yalan olduğunu da bilirse, o yalancılardan biridir."²⁶ Bir başka rivayette "iki yalancıdan biridir"²⁷ şeklindedir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) açıkça belirttiği şu şiddetli tehdide girmekten korktular: "Kim bilerek benim ağızımdan yalan uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın."²⁸

Tâhir el-Cezâirî sahabe hakkında şöyle demektedir: "Sahabenin rivayette noksanlık, fazlalık ve tahrifteki dikkatini görmüyor musun? Çünkü onlar Rasûlullah'ın (s.a.v.) "Kim bilerek benim ağızımdan yalan uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın." sözünü işitmişlerdir."²⁹

²⁴ el-Buhârî, es-Sahîh, Husûmât, 4, Fedâilu'l-Kur'an, 5, 27, İstîtabetu'l-Murteddîn, 9, Tevhîd, 53.

²⁵ İbn Hacer, Fethu'l-bârî, IX, 25.

²⁶ et-Tirmizî, el-Câmî, İlim, 9. Tirmizî bu hadis hakkında "hasen sahîh" demektedir.

²⁷ Ahbel b. Hanbel, el-Müsned, IV, 155 (hadis no: 18266). Hadis "sahîh"tir.

²⁸ el-Buhârî, es-Sahîh, Cenâiz, 33.

²⁹ Tâiru'l-Cezâirî, Tevcîhu'n-Nazar ilâ Usûlu'l-Eser, I, 59.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**SAHABEYE GÖRE SAHABENİN ZABTINI KONTROL YOLLARI**

Zabt için sahabenin kullandığı yollar şunlardır:

1. Ravinin zabtını haberin kaynağına dönerek tekid etmek

Rivayetin kaynağına dönülmeyi tavsiye eden sahabeden rivayet edilmiş bir çok hadis vardır. Bu hadislerden bir kaç şöyledir:

1. Abdullah b. Mes'ûd'un eşi Zeyneb hadisesi. Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: "Rasûlüllah (s.a.v.) Ramazan veya Kurban bayramında namazgâha çıktı. Namazdan sonra insanlara vaaz etti. Onlara sadaka vermelemini emretti ve şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Sadaka verin." Sonra kadınlar kısmına geçip "Ey kadınlar topluluğu! Sadaka verin çünkü ben, cehennem ehlinin çoğunun sizden olduğunu gördüm..." Sonra oradan ayrılıp evine gitti ve Abdullah b. Mes'ûd'un eşi Zeyneb yanına girmek için izin istedi. Rasûlüllah (s.a.v.), Zeyneb'e girmesi için izin verdi. İçeri girince "Ey Allah'ın Nebisi! Sen bugün sadaka vermeyi emrettin. Benim de takılarım var ve onları sadaka olarak vermek istedim. İbn Mes'ûd da kendisinin ve oğlunun bu sadakaya daha layık olduğunu söyledi" dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Eşin İbn Mes'ûd ve oğlun, sadaka vermene daha hak sahibidirler."³⁰

2. Amr b. Umeyye hadisi. Amr dedi ki: Osman b. Affân veya Abdurrahman b. Avf pazarda bir elbise gördüler ve onu pahalı buldular. Amr b. Umeyye de aynı elbiseyi gördü ve satın aldı. Amr, hanımı Sehîle binti Ubeyde b. el-Hâris b. el-Muttalib'e bu elbiseyi giymesi için verdi. Daha sonra Osman veya Abdurrahman b. Avf, Amr'a "Satın aldığın elbiseyi ne yaptın" dediler. Amr da "Onu (eşim) Sehîle binti Ubeyde'ye verdim" dedi. Osman veya Abdurrahman b. Avf: "Ailene verdiğin her şey sadaka olur mu?" dedi. Amr "Ben Rasûlüllah'ı (s.a.v.) böyle derken işittim" dedi. Osman veya Abdurrahman b. Avf, Amr'ın söylediğini Rasûlüllah'a (s.a.v.) sordular ve o da şöyle buyurdu: "Amr doğru söylemiştir. Ailene verdiğin her şey sadakadır."³¹

3. Nâfi mevla İbn Ömer hadisi. Nâfi dedi ki: İbn Ömer, arazisini belirli bir miktar karşılığında kiraya verirdi. Bu durum Râfi b. Hadîc'e ulaştınca o bundan hoşnut olmadı ve "Rasûlüllah (s.a.v.) bunu yasakladı" dedi. İbn Ömer: "Biz Râfi ile karşılaşmadan önce bunu yapıyorduk" dedi. Nâfi'nin aktardığına göre "İbn Ömer içinde bir sıkıntı duydu ve iki omuzuma elini koyarak Râfi'ye gittik" dedi. İbn Ömer, Râfi'ye, "Sen, Rasûlüllah'ın (s.a.v.) yerin kiralınması karşılığında ücret alınmasını yasakladığını duydun mu?" dedi. Râfi, Rasûlüllah'tan (s.a.v.) şöyle duydum dedi:

³⁰ el-Buhârî, es-Sahîh, Zekât,44.

³¹ İbnü Hibbân, es-Sahîh, Kitâbu'r-Radâ, X, 49 (hadis no: 4237).

“Bir şey karşılığında araziyi kiraya vermeyin.”³²

4.Ca'fer b. Muhammed'in babasından rivayet ettiği hadis. Ca'fer dedi ki: Câbir b. Abdullah'ın yanına gittim... Ona “Bana Rasûlullah'ın (s.a.v.) haccından haber ver dedim.” O da eliyle işaret ederek Rasûlullah (s.a.v.) Medine'de dokuz sene kaldı diye işaret etti ve şöyle dedi: “Rasûlullah (s.a.v.) Medine'de dokuz sene kaldı ve haccetmedi. Sonra onuncu senede insanlara haccetmeleri için izin verdi... O esnada da Ali, Yemen'den Rasûlullah'ın (s.a.v.) kurbanlıklarını getirdi. Ali, eşi Fatıma'nın üzerinde de boyalı bir elbise ve onu sürmelenmiş bir şekilde gördü. Ali bu durumdan hoşnut kalmadı. Bunun üzerine Fatıma “Babam böyle yapabileceğimi söyledi” dedi. Ali, Irak'ta iken diyordu ki: “Ben Fatıma'nın söylediğini araştırmak ve bunu Rasûlullah'a (s.a.v.) sormak için gittim. Ben, Rasûlullah'a (s.a.v.) Fâtıma'nın söylediğini ve benim de bu durumu karşılamadığımı aktardım.” Rasûlullah (s.a.v.) “Fâtıma doğru söylemiştir. Fâtıma doğru söylemiştir” dedi.³³

5.Ubey b. Kâb hadisi. Rasûlullah (s.a.v.), Cuma günü ayakta Allah'ın günlerini hatırlatan Berâe sûresini okuyordu. Ubey b. Kâb, Ebû Derdâ ve Ebû Zer Rasûlullah'ın (s.a.v.) karşısında oturuyorlardı. Ebû Derdâ veya Ebû Zer'den birisi Ubey'e kaş göz hareketiyle “Bu sûre ne zaman indi Ey Ubey? Ben bu sûreyi daha önce işitmedim daha yeni işitiyorum” dedi. Ubey ona susmasını işaret etti. Namaz bitince Ebû Derdâ veya Ebû Zer, Ubey'e “Bu sûre ne zaman indi diye sana sordum sen cevap vermedin” deyince “Senin bugün namazın olmadı sen boş konuştun” dedi.³⁴ Bu söz üzerine Ebû Derdâ veya Ebû Zer dedi ki: “Ben Rasûlullah'a (s.a.v.) gittim ona Ubey'in bana söylediğini aktardım ve Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Ubey doğru söylemiştir.”³⁵

6.Nâfi hadisi. Bir adam İbn Ömer'den bir söz aktardı: “Ebû Saîd el-Hudrî bu hadisi Rasûlullah'tan (s.a.v.) aktardı” dedi. Nâfi dedi ki: İbn Ömer bu adam ve ben beraberce Ebû Saîd el-Hudrî'nin yanına gittik. İbn Ömer, Ebû Saîd'e dedi ki: “Bu adamın aktardığı hadis hakkında ne dersin? Bunun söylediğini sen Rasûlullah'tan (s.a.v.) duydun mu?” Ebû Saîd “O nedir?” dedi. İbn Ömer “altının altınla gümüşün gümüşle satımı” dedi. Ebû Saîd parmağıyla kulağına ve gözüne işaret ederek dedi ki: “Gözüm gördü kulağım duydu Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: “Altını altınla gü-

³² en-Nesâî, *el-Müctebâ*, Muzâraa, 45.en-Nesâî,arazinin üçtebir, dörtte birle kiraya verilmesinin yasaklığına dair farklı lafızlarla hadisler rivayet etmiştir. Hadisin aslı ise Müslim'dedir: Müslim, *es-Sahîh*, Buyû', 115.

³³ Müslim, *es-Sahîh*, Hac, 147.

³⁴ Onun “Senin bugün namazın olmadı ancak boş konuştun” sözü belki de Rasûlullah'ın (s.a.v.) şu sözlerinden alınmıştır. “Nice oruç tutanlar vardır ki ancak aç kaldıkları vardır.” Yine “Nice gece kalkıp namaz kılanlar vardır ancak uykusuz kaldıkları vardır.” Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II,441 (hadis no. 9683). Doğrusunu Allah bilir.

³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 143 (hadis no. 21325). Şuayb Arnaûd dedi ki: “Sahîh bir hadistir. Eğer Atâ b. Yesâr,Ubey b. Kâ'b'dan işitmişse senedi kuvvetlidir.” Ayrıca bkz. İbn Mâce, *es-Sünen*, Salât, 86.

müşü gümüfle satmayın ancak misli misline olursa hariç...”³⁶

Bütün bu hadislerin hepsi düşünüldüğünde sahabe kadın olsun erkek olsun nakledilen haberin Rasûlullah'tan (s.a.v.) sübutunda ve anlaşılmasında şüphe etiklerinde bilgiyi sağlamlaştırmak için kaynağa koşuyorlardı. Bu bazen Zeyneb, Osman, Ca'fer b. Muhammed ve Ubey hadislerinde olduğu gibi Rasûlullah'ın (s.a.v.) sağlığında iken ona müraccat şeklinde olurdu. Bazen de Ebû Saîd ve İbn Ömer hadisinde olduğu gibi haberi aktarana müraccat şeklinde olurdu. Doğrusunu Allah bilir.

2. Râvinin Zabtnı, kendisinden daha iyi bilen ve daha iyi ezberlemiş kişiye müracaat ederek bilmek

Bu konu ile ilgili rivayetlerden bir kaç şöyledir:

1. Rifâa b. Râfi'nin hadisi. Rifâa şöyle dedi: “Ben Ömer b. Hattâb'ın yanındayken bir adam geldi. Adam dedi ki: “Ey Mü'minlerin Emiri! Zeyd b. Sâbit mescidde cünüplükten yıkanma konusunda kendi görüşüne göre fetva veriyor.” Ömer “Onu bana getirin” dedi. Zeyd geldi ve Ömer onu görünce “Ey nefsinin düşmanı! İnsanlara kendi görüşüne göre fetva veriyor muşsun” dedi. Zeyd “Ey Mü'minlerin Emiri! Ben söylediğim gibi yapmadım. Ben büyüklerimden Ebû Eyyûb, Ubey b. Kâb ve Rifâa b. Râfi'den duyduğum hadisi aktardım.” Ömer bunun üzerine Rifâa b. Râfi'ye “Siz eşinizle ailevi ilişkiden sonra tembellik yapar da yıkanmayı böyle mi yapıyorsunuz?” dedi. Zeyd “Biz Rasûlullah (s.a.v.) zamanında böyle yapardık. Allah'tan haramlığıyla ilgili bir hüküm gelmedi. Bu konuda Rasûlullah'tan (s.a.v.) da yasaklandığıyla ilgili bir hüküm yoktur.” dedi. Ömer, “Rasûlullah (s.a.v.) bu durumu biliyor muydu?” dedi. Zeyd “Bilmiyorum” dedi. Ömer bunun üzerine muhacir ve ensarın toplanmasını emretti. Muhacir ve ensar toplanınca onlarla istişare etti, Muâz ve Ali hariç gusül gerekmediğini söylediler. Muâz ve Ali “Birleşme olunca gusül gerekir” dediler. Ömer “İşte siz ve işte Bedir ashâb! Birbirinizle ihtilaf ettiniz. Bu ihtilafı sizden daha iyi çözecek kim vardır?” dedi. Ali “Ey Mü'minlerin Emiri! Bunu Rasûlullah'ın (s.a.v.) eşlerinden daha iyi bilen kimse yoktur” dedi. Konuyu Hafsa'ya yönlendirdi. Hafsa da “Bu konuda bende bilgi yok” dedi ve Âişe'ye yönlendirdi. Âişe “Birleşme olunca gusül gerekir” dedi. Bunun üzerine Ömer “Eşiyile ailevi ilişki yaptıktan sonra gusül yapmayı duymayayım! Yoksa canını yakarım” dedi.³⁷

Ali'nin “Ey Mü'minlerin Emiri! Bunu Rasûlullah'ın (s.a.v.) eşlerinden daha iyi bilen kimseyi bilmiyorum” sözünden kendisinden daha iyi öğrenip ve onu daha iyi hafızasında tutan kişiye müracaatın gerekliliğidir.

³⁶ İbn Hıbbân, *es-Sahîh, Kitâbu'l-Buyu'*, XI, 392 (hadis no: 5017). Şuayb Arnaûd hadisin senedinin “sahîh” olduğunu söylemiştir.

³⁷ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef, Kitâbu't-tahârât*, I, 85 (hadis no: 947). Ayrıca Ahmed b. Hanbel “sahîh” bir senetle rivayet etmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 115 (hadis no: 21134).

2.Âişe hadisi. Âişe “Medine Yahûdilerinden iki yaşlı kadın yanıma geldi “Kabirdekiler kabirlerinde azab görürler” dediler ve ben de bunu onaylamadım. Onlar gidince Rasûlullah (s.a.v.) yanıma geldi. Söylediklerini Rasûlullah’a (s.a.v.) anlattım. Rasûlullah’da (s.a.v.) “Kabirdekiler azab görür ve bütün hayvanlar da işitir” buyurdu. Bundan sonra Rasûlullah’ı (s.a.v.) kabir azabından sığınmadığı bir namaz görmedim.”³⁸

Burada Âişe’nin, olayı kendisinden daha iyi bilen Rasûlullah’a (s.a.v.) müracaatı söz konusudur. Doğrusunu Allah bilir.

3. Hadisin zabtını bilmek için yazılı bilgiye müracaat etmek

Râfi b. Hadîc’in Mervân b. el-Hakem ile ilgili hadisi. “Mervân b. el-Hakem insanlara hitap etti ve orada Mekke ve Mekke halkının değerinden bahsetti. Bu konuşmasında Medine ve Medine halkının değerinden bahsetmedi. Râfi b. Hadîc “Rasûlullah (s.a.v.) iki taş arasını (Medine’yi) da saygı değer kıldı. Bu bizde deri üzerinde yazılıdır istersen onu sana okurum” dedi. Mervân sessiz kaldı ve şöyle dedi: “Ben de bunun bir kısmını duymuştum.”³⁹

Bu rivayet göstermektedir ki, Râfi, yanındaki yazılı metni şahid göstererek Mervân’ın zabtındaki kusuru ortaya çıkarmıştır.

4. Hadisin zabtını bilmek için yazılmış ezberine müracaat etmek

Hatîb el-Bağdâdî’nin Saîd b. Ebû Musa’dan “sahîh” bir senetle rivayet ettiğine göre Saîd şöyle dedi: “Rasûlullah’ın (s.a.v.) ashabından Ebû Hureyre’den daha çok hadis rivayet eden kimse yoktur. Mervân Medine’de Ebû Hureyre’nin rivayetlerini yazmak istedi fakat o kabul etmedi ve “Bizim rivayet ettiğimiz gibi siz de rivayet edin” dedi. Ebû Hureyre rivayetlerinin yazılmasını istemeyince Mervân onun farkında olmadığı bir anda güvenilir bir katip tuttu ve onun rivayet ettiklerini yazması için çağırdı. Ebû Hureyre hadisleri okumaya başladı ve katip de bütün hadisleri yazdı. Sonra Mervân “Bilki biz bütün okuduğunuz hadisleri yazdık” dedi. Ebû Hureyre “Bunu yaptınız mı?” dedi. Mervân “Evet” dedi. Ebû Hureyre “Öyleyse bana okuyun” dedi. Yazdıklarını ona okudular. Ebû Hureyre “Siz bunları ezberlemediniz mi? Eğer ezberlemişseniz onu silin” dedi. Saîd “Ebû Hureyre onu sildi” dedi.”⁴⁰

Bu olaydan anlaşıldığına göre, Ebû Hureyre kendine okunan yazılmış hadis metinlerinin sıhhatini hafızasındakilerle kontrol ederek anladı. Yazılan metin hafızasındakine uygun olunca onun doğru yazılmış olduğunu kabul etti.

5.Ravinin zabtını sika ravilerin muvafakatı ile bilmek

1.Hişâm b. Urve’nin babasından rivayet ettiği hadis. Ebû Hureyre hadis riva-

³⁸ Buhârî, *es-Sahîh*, Deavât, 37.

³⁹ Müslim, *es-Sahîh*, Hac, 457.

⁴⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü’l-İlm*, s. 41.

yet ediyor ve (hızlı hızlı) şöyle diyordu: “Dinleyin, ey ev sahipleri! Dinleyin, ey ev sahipleri!” O esnada Âişe namaz kılıyordu ve namazını bitirince Urve’ye “Şunu (Ebû Hureyre’yi) ve biraz önce söylediklerini duymadın mı? Muhakkak ki Rasûlullah (s.a.v.) konuşurken birisi saymak isterse sayardı” dedi.⁴¹

Bu hadisle ilgili Nevevî bir bab açtı ve ismini “Hadisi araştırmının ve ilmi yazı ile kaydetmenin hükmü” koydu ve şöyle dedi: “Dinleyin, ey ev sahipleri! Derken Âişe’yi kast ediyordu ve böyle hitap etmekteki kastı, Âişe’nin bu hitabı destekleyip bir şey söylememesi ve bir mecliste, unutmak ve başka bir nâhoşluk olur korkusuyla çok hadis rivayet etmesinin dışında ondan bir şeyi inkar etmedi.”⁴²

2.Nâfi hadisi. İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre Ebû Hureyre şöyle dedi: “Kim bir cenazeyi kabre kadar takip ederse ona bir kîrât (ölçü birimi) sevap vardır.” Nâfi, “Cenazeyi kabre kadar takip eden kişi için verilecek sevabı Ebû Hureyre artırdı, Âişe de bunu onayladı ve Rasûlullah (s.a.v.) da bunu söylerdi” dedi. Bunun üzerine İbn Ömer (r.a.) “Biz cenazeyi takip edene bu sevapları daha çoğalttık” dedi.⁴³

Ahmed b. Hanbel’in rivayetinde İbn Ömer, Ebû Hureyre’ye “Sen Rasûlullah’dan (s.a.v.) böyle artırarak rivayet ediyorsun” deyince Ebû Hureyre kalktı ve Âişe’nin yanına gitti ve “Ey Mü’minlerin annesi. Allah aşkına! Cenazeyi kabre kadar takip edip cenaze namazını kılan kişiye bir kîrât sevap; eğer kabre de konulmasına katılırsa iki kîrât sevap değil midir?” deyince Âişe “Evet” dedi. Bunun üzerine Ebû Hureyre “Bana vadileri ekip dikmek ve çarşıda alışveriş yapmak engel olmadı. Ben karnım doyduktan sonra Rasûlullah’tan (s.a.v.) bir şeyler öğrenmek istedim” dedi. Bu söz üzerine İbn Ömer ona “Ey Ebû Hureyre! Sen Rasûlullah’ın (s.a.v.) hadislerini en iyi bilen ve en vazgeçilmez birisin” dedi.⁴⁴

İbn Hacer şöyle demektedir: “Âlimin ilmine vakıf olamadığını tuhaf bulması ve hadisi ezberleyen iyi ezberlemeyene karşı ilgisizliği vardır. Yine burada sahâbenin hadisi araştırması vardır.”⁴⁵

Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği bu iki olayda o, rivayetin sıhhat ve doğruluğunu bilmek için kendisinden daha iyi bilen Âişe’nin muvâfakatını istemektedir.

3.Tâvus’un hadisi. Tâvus’un bildirdiğine göre Buşeyr b. Kâb, İbn Abbâs’a geldi ve bir konu hakkında hadis söylemeye başladı. İbn Abbâs, Buşeyr’e “Git bu hadisi falan kişiye sor” dedi. Buşeyr dönünce tekrar İbn Abbas’a hadisi aktardı. İbn Abbas da “Git bu hadisi falan kişiye sor” dedi. Buşeyr, İbn Abbas’ın yanına dö-

⁴¹ Müslim, *es-Sahîh*, Fedâilu’s-Sahâbe, 160.

⁴² en-Nevevî, *Şerhu Müslim*, XVIII, 129.

⁴³ Buhârî, *es-Sahîh*, Cenâiz, 57.

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 2 (hadis no: 4453).Şuayb Arnaûd hadisin senedi “sahîh” ve Müslim’in şartına uygun olduğunu söylemiştir.

⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 195.

nünce ona şöyle dedi: "Söylediğim sözün tamamını anlamadın da mı bunu kabul etmiyorsun veya söylediğimi anladın da mı kabul etmiyorsun?" dedi Bunun üzerine İbn Abbas ona "Yalan söylenilmediği zamanlarda biz Rasûlüllah'ın (s.a.v.) hadisini rivayet ederdik. Fakat insanlar zorluğa ve zillete yapışınca onlardan söz aktarmaktan vazgeçtik" dedi.⁴⁶

4.Ebû Vâil hadisi. Abdullah şöyle dedi: Kim yemin ederek bir mal kazanırsa Allah kıyamet günü onu kızgın olarak karşılar. Allah Teâlâ da onun bu sözünü tasdik için şu âyeti indirdi: "Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değiştirenlerin" dedi ve "Elem verici azap onlar içindir" (Âl-i İmrân, 3/77) kısmına kadar okudu. Daha sonra el-Eşhas b. Kays bize geldi ve "Ebû Abdurrahman size ne söylüyor?" dedi biz de onun söylediğinin aynısını söyledik. Bunun üzerine el-Eşhas "Allah'a yemin olsun ki o doğru söylemiştir ve benim hakkımda da inmiştir: "Benimle bir adam arasında kuyu meselesinden dolayı husumet vardı...."⁴⁷

İbn Abbâs ve el-Eş'as'tan her biri kendi ezberlerinde bulunan hadislerle diğerlerinin rivayet ettikleri hadisleri araştırma yapmışlardır.

6. Ravinin zabtını sikanın şehadetıyla veya yemini ile bilmek

Kabîsa b. Züeyb hadisi.Bir nine, Ebû Bekir'in yanına gelip mirastan ne kadar pay alacağını sordu. Ebû Bekir, kadına: "Bu konuda Allah'ın Kitabı'nda herhangi bir açıklama yoktur. Rasûlullah'ın (s.a.v) sünnetinde de bir uygulama bilmiyorum. Hele sen şimdilik git de ben, bunu insanlara sorayım" dedi. Ve bu konuda bildikleri bir hadisin olup olmadığını yanındakilere sordu. Muğire b. Şu'be: "Ben Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında bulundum. Nineye altıda bir verdi" dedi. Ebû Bekir:"Söylediğine senden başka şahid var mı?" dedi. O zaman Muhammed b. Mesleme el-Ensârî ayağa kalkıp aynı şeyi söyledi. Bunun üzerine, Ebû Bekir, nine için hadisteki hükümlerle karar verdi.⁴⁸

Sâid b. el-Müseyyeb hadisi. Ömer bir keresinde Mescide uğradı ve Hassân b. Sâbit şiir okuyordu. Hassân "Ben Mescidde şiir okurdum ve o esnada da senden daha hayırlı birisi vardı" dedi ve Ebû Hureyre'ye yönelerek "Allah için söyle! Sen Rasûlüllah'ın (s.a.v.) "Müşriklere cevap ver! Allah'ım onu Ruhü'l-Kuds ile destekle" dediğini duymadın mı?" Ebû Hureyre de "Evet" dedi.⁴⁹

Görülmektedir ki, Muğire, Muhammed b. Mesleme'i; Hassân da Ebû Hureyre'yi naklettiği sözün ve zabtının (ezberlemesinin) isbatı için şahid göstermektedir.

Bu konuda sikanın yemin etmesine gelince Esmâ b. el-Hakem el-Fezârî hadisi.

⁴⁶ Müslim, *es-Sahîh*, el-Mukaddime, 7.

⁴⁷ Buhârî, *es-Sahîh*, Rehin, 6, Şehâdât, 20; Müslim, *es-Sahîh*, İman, 220- 222.

⁴⁸ Tirmizî, *el-Câmi*, Ferâiz, 10.Tirmizî "Bu babda Bureyde rivayeti daha güze ve İbn Uyeyne rivayetinden daha "sahîh" demektedir.

⁴⁹ Buhârî, *es-Sahîh*, Bed'i'l-Halk, 6.

Esmâ b. el-Hakem el-Fezârî, Ali'yi dinledim, şöyle demişti: "Resulullah'dan (s.a.v.) bir hadis dinledim mi, Allah'ın faydalanmamı dilediği kadar ondan istifade ediyordum. Şayet bir adam O'ndan hadis rivayet edecek olsa (gerçekten duydun mu diye) yemin ettiriyordum. Yemin edince onu tasdik edip rivayetini kabul ediyordum." Ebu Bekr bana hadis rivayet etti ve bu rivayetinde Ebu Bekir doğru söyledi...⁵⁰

Bu durumda şunu söylemek gerekir: Hadis rivayetinde fasıklıkla değil; takva ve düzgün yaşantı ile meşhur olmak daha önemlidir. Hatîb el-Bağdâdî şöyle demektedir: "Bilinmektedir ki, Müslümanlara ve islamiyetini açıktan ilan edenlere yemin ettirilmekteydi. Fasikin rivayeti kabul edilmez ve ona yemin de ettirilmezdi. Aksine Müslüman olanların yemin ettikleri takdirde rivayetlerinin çoğu kabul edilirdi. Sahabe dışındakiler için de durum böyleydi. Onlarda hadis rivayet ettiklerinde Müslüman ve yemin ettiklerinde cerhe tabi tutulmazlardı."⁵¹

7. Ravinin zabtını bir başkasının haber vermesiyle bilme

Urve b. Zübeyr hadisi bu konuda açık bir örnektir: Âişe bana dedi ki: "Ey kız kardeşimöğlü! Duydum ki, Abdullah b. Amr hacca giderken bize (Medîne-i Münevere'ye) uğrayacakmış. Onunla görüş de kendisine bir şeyler sor! Çünkü o Rasûlullah'dan (s.a.v.) çok ilim almıştır.» Bunun üzerine ben kendisiyle görüşerek ona pek çok şeyler sordum. Onları Rasûlullah'dan (s.a.v.) aktarıyordu.. Anlattıkları arasında şu da vardı. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuşlar: «Şüphesiz Allah ilmi insanlardan çekip alivermez. Lâkin ulemâyı alır, onlarla birlikte ilmi de ortadan kaldırır. Ve insanlar arasında bir takım câhil başlar bırakır. Bunlar insanlara ilimsiz fetvâ verirler; bu sûretle hem saparlar, hem saptırırlar.» Ben bu hadîsi Âişe'ye rivayet ettiğim vakit onu pek büyük gördü ve yadırgadı. «Abdullah sana, Rasûlullah'ı (s.a.v.) böyle buyururken işittiğini söyledi mi?» dedi. Ertesi sene olunca Âişe bana: "Abdullah b. Amr yine gelmiş, onunla görüş, sonra ona ilimden söz aç ve geçen sene sana naklettiği hadîsi sor!" dedi. Ben de kendisiyle görüşerek ona bu hadîsi sordum. Bu hadîsi bana ilk defâ naklettiği gibi aynen rivâyet etti. Bu durumu Âişe'ye haber verdiğimde: "Onun doğrudan başka bir şey söylemediğini düşünüyorum. Zîrâ görüyorum ki hadiste ne bir şey ilâve etti, ne de noksanlaştırdı!" dedi.⁵²

Buhârî'nin rivayetinde "Âişe'ye geldim ve ona haber verdim o hayret etti ve "Allah'a yemin olsun ki Abdullah bunu iyi hafızasında tutmuştur" dedi" şeklindedir.⁵³ İbn Hacer ise şöyle der: "Unutma meydana geldiğinde rivayet edenin rivayeti araştırma vardır. Âişe'nin "Onunla görüş konuyu aç ve de kendisine bir şeyler so-

⁵⁰ Tirmizî, *el-Câmi*, Salât, 181. Tirmizî "bu babda İbn Mes'ûd, Ebu'd-Derdâ, Enes, Ebû Umâme, Muâz, Vâsile ve ismi Kâb b. Amr olan Ebu'l-Yûs' den rivayetler vardır. Ali'nin hadisi "hasen" ve bu babda Osmân b. el-Muğîre hadisinden başka bilmiyoruz" demektedir.

⁵¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 83.

⁵² Müslim, *es-Sahîh*, İlim, 13.

⁵³ Buhârî, *es-Sahîh*, İ'tisâm, 7.

rarsın!” deyip “tedirginlik korkusuyla ona yeni bir şeyler sor!” demediğinden sorulanın bu konuda üstünlüğüne işaretler.”⁵⁴

Muhammed b. Amr b. Atâ'nın rivayet ettiği hadis bu konuda ravinin zabtına bir işaretler. Muhammed “Ben on sahabelerden duydum. Bunlardan biri de Ebû Humejd es-Sâidî'dir. O “Ben içinizden namazı Rasûlullah'tan (s.a.v.) en iyi öğrendiniz” dedi. “Niçin? Allah'a yemin olsun ki, sen içinizden islama ilk girenlerden olmadığın gibi onu fazla takip edenlerden değilsin” dediler. O da “Elbette öyle değilim” dedi. Onlar “Tarif et o zaman” dediler. Rasûlullah (s.a.v.) namaza kalktığında ellerini kaldırırdı diye tarif etmeye başladı. Onlarda “Doğru söyledin Rasûlullah (s.a.v.) da böyle yapardı” dediler.⁵⁵ Onların bu sözü ile o, zabtını ve iyi ezberlediğini ortaya koymuş oldu.

SONUÇ

Bu çalışmadan çıkarılacak sonuçların en önemlileri şunlardır:

-Rasûlullah'ın (s.a.v.) takip ettiği metottan haberin kabulü veya reddi konusunda ravinin rivayet ettiğinden zabt yollarından bazısını çıkarmak mümkündür.

- Rasûlullah'ın (s.a.v.) takip ettiği metottan istifade ederek çıkarılan bazı yollar:

- a-Hadisın kaynağına müracaat ederek hadisın zabtını bilmek.
- b-Sikanın muvafakatı ile ravinin zabtını bilmek.
- c-Sikanın şehadeti ile ravinin zabtını bilmek.
- d- Sikanın yemini ile ravinin zabtını bilmek.

-Ravilerin zabtını tespit konusunda sahabeyi araştırmaya sevk eden sebepler çoktur. Fakat burada ravinin adaletine bir itham yoktur. Bunların hepsini şu şekilde vermek mümkündür:

1-Gelen haberi araştırmak öncelikle Allah'ın ve Rasûlü'nün emridir.

2-Sahabenin Sünneti Nebevîyyeyi koruma hırsları bu konuda gevşekliğe hoşgörülü davranmamaları.

3-Ravinin hatasından korkarak yalana güvenmemeleri.

4-Sahabenin doğrudan Rasûlullah'dan (s.a.v.) aldığı bilgiye aykırı rivayet edenin zabtından emin olmak.

5-“Yalan olduğunu bilerek kim benden hadis rivayet ederse o yalancılardan birisidir” hadisinden çekinmeleri.

⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIII, 287

⁵⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, *Salât*, 115- 116. Ayrıca bu hadis *Tirmizî*'de de geçmekte ve hadise “hasen sahîh” demektedir.

-Sahabe haberlerin kabulü veya reddi konusunda nebevî metodu öğrendiler, hayatlarında bunu uyguladılar. Ayrıca sahabe, nebevî metoda bazı ilaveler yaptılar. Bunlar:

- 1-Sahabenin hadisin zabtını bilmek için ezberindeki yazılı metinle karşılaştırmak.
- 2- Hadisin zabtını bilmek için yazılı metindeki ezberindeki ile karşılaştırmak.
- 3-Ravinin zabtını bir başkasının haber vermesiyle bilmek.
- 4-Ravinin zabtını kendisinden daha iyi öğrenmiş ve daha iyi ezberlemiş birisi-ne müracaat ederek bilmek.

Kaynaklar:

- » İbnu'l-Esîr, el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *Câmiu'l-usûl fî ehâdisi'r-Rasûl*, thk. Abdulkâdir el-Arnaûd, 1389/1969, Mektebetu'l-Hulvân, 1. Basım.
- » el-Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah el-Ca'fî, *el-Câmiu'l-Müsned es-Sahîh el-Muhtasar min umûri sâlellâhu aleyhi ve selem sünenihi ve eyyâmih*, thk. Mustafa Dîb el-Begâ, 1407/1987, Dâru İbn Kesîr, Yemâme, Beyrut, 3. Basım.
- » el-Bezdevî, Ali b. Muhammed el-Hanefî, *Usûlü Bezdevî- Kenzü'l-Ummâi ilâ Ma'rîfetü'l-Usûl*, Matbaatu Câvid Birîs, Karaçi.
- » et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmi'*, thk. Ahmed Şâkir ve başkaları, Beyrut, Lübnan, Dâru İhyâyî Tûrasi'l-Arabî.
- » İbn Teymiye el-Horânî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalim, *Şerhu'l-Umdetü fî'l-Fikh*, thk. Suûd Sâlih el-Utayşân, 1413, Mektebetü'l-Abîkân, Riyât, 1. Basım.
- »Mecmûu'l-Fetâvâ, thk. Enveru'l-Bâz ve Âmiru'l-Cezâr, 1426/2005, Dâru'l-Vefâ, 3. Basım.
- » el-Cezâirî, Tâhir ed-Dimaşkı, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûlü'l-Eser*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğuddeh, 1416/1995, Mektebetü'l-Matbûâtu'l-İslâmiyye, Haleb, 1. Basım.
- » İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Belbân*, thk. Şuayb Arnaûd, 1414/1993, Beyrut, Lübnan, Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım.
- » İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 1379, Muhibbüddîn el-Hatîb, Beyrut, Lübnan, Dâru'l-Ma'rife.
- »Nüzhetu'n-Nazar fî tevdihi Nühbetü'l-Fiker fî Mustelahi ehli'l-Eser, thk. Abdullah İbn Dayfillah er-Rahîlî, 1422, Matbaatu Sefîr, Riyâd, 1. Basım.
- » İbn Hanbel, Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Mısır, Müessesetü Kurtubâ.
- » el-Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit Ebû Bekr, *el-Kifâye fî İlmî'r-Rivâye*, thk. Abdullah es-Surkî- İbrahim Hamdi el-Medenî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, el-Medînetü'l-Münevvera.
- » Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşhas, *Süneni Ebû Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhumejd, Beyrut, Lübnan, Dâru'l-Fikr.
- » ez-Zehabî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiratü'l-Huffâz*, Beyrut, Lübnan, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- » es-Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-Muğîs şerhu Elfiyetü'l-Hadis*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1. Basım, 1403.
- » Eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, thk. Muhammed Ahmed Şâkir, Beyrut, Lübnan, Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım.
- » İbn Ebû Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *el-Kitâbu'l-Musannef fî'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût, 1409, Riyat, Suûdiyye, Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım.
- » es-San'ânî, Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, 1403, Beyrut, Lübnan, el-Mektebetu'l-İslâmî, 2. Basım.
- » İbn Abdulber, Yusuf b. Abdullah, *et-Temhid limâ fî'l-Muvaata fî'l- Meânî ve'l-Esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî- Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî, el-Mağrib, Vüzâratü Umûmi'l-Evkâf ve'ş-şüûni'l-İslâmiyye.
- » el-Aynî, Muhammed b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Muracaatü Sıdkî el-Attâr, 1425-1426/2005, Beyrut, Lübnan, Dâru'l-Fikr, 1. Basım.
- » el-Ferâhidî, el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî- İbrahim es-Sâmîrâî, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl.

-
- » İbnu Kesîr, İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut, Lübnan, Dâru'l-Fikr, 1401.
 - » İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, Lübnan, Dâru'l-Fikr.
 - » Müslim, Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, Lübnan, Dâru İhyâi Tûrasi'l-Arabî.
 - » Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *el-Müctebâ mine's-Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, 1406/1986, Haleb, Suriye, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 2. Basım.
 - » en-Nevevî, Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İhyâi Tûrasi'l-Arabî, Beyrut, 2. Basım, 1392.